

Received / Makale Geliş Tarihi 05.06.2025
Published / Yayınlanma Tarihi 30.07.2025
Volume (Issue) Cilt (Sayı) 9 (56)
pp / ss 736-750

Research Article/Araştırma Makalesi
10.5281/zenodo.15647883
Mail: editor@pejoss.com

Gürkan Akyol

<https://orcid.org/0009-0004-2400-7917>

Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sahne Sanatları Ana Bilim Dalı Müzik ve Sahne Sanatları Programı
İstanbul/TÜRKİYE

ROR Id: <https://ror.org/0547yzj13>

Dr. Öğr. Üyesi Emrah Uçar

<https://orcid.org/0000-0003-2481-5514>

Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul/TÜRKİYE

ROR Id: <https://ror.org/0547yzj13>

Türk Halk Müziği'ndeki Aynı İsimli Oyun Havalarının Yöresel Farklılıklarının İncelenmesi (Kelkit Vadisi Örneği)

Investigation of the Regional Differences of the Same Named Game Airs in Turkish Folk Music (Kelkit Valley Example)

ÖZET

Bu çalışma, Karadeniz ile Doğu Anadolu bölgeleri arasında geçiş kuşağında yer alan Kelkit Vadisi'nin geleneksel müzik kültürünü incelemektedir. Coğrafi konumu sayesinde farklı kültürel etkilerin kesişim noktasında yer alan vadi, özgün bir müzikal üslup geliştirmiştir. Bölgeye ait 5 zamanlı (3+2) ve 7 zamanlı (2+2+3) ritmik yapıya sahip geleneksel “dik” oyun havaları, müzikal ve kültürel yönleriyle ele alınmıştır. Tokat, Erzincan, Gümüşhane, Sivas ve Giresun illeri ile bunlara bağlı ilçelerden derlenen ezgiler doğrultusunda, yöresel halk oyunları incelenmiştir. “Rum Diki”, “Dik Horon” ve “Düz” gibi oyun türlerine odaklanan çalışmada hem yazılı kaynaklardan hem de saha verilerinden yararlanılmıştır. Yerel müzisyenlerle yapılan görüşmeler, düğün ve şenlik gözlemleri ile stüdyo kayıtları aracılığıyla toplanan ezgiler notaya alınmış; ritmik ve melodik analizleri yapılmıştır.

Araştırmada, aynı adla anılan ezgilerin farklı bölgelerde tempo ve yorum açısından çeşitlilik gösterdiği tespit edilmiştir. Örneğin, Refahiye bölgesinde daha ağır tempolu icralar görülürken, Gümüşhane’de daha hızlı versiyonlar tercih edilmektedir. Ezgilerin giriş motiflerinde benzerlikler bulunmakla birlikte, güçlü ses geçişlerinde ve kapanışlarda belirgin farklılıklar gözlemlenmiştir. Ayrıca oyunların serçe parmak, el veya omuz temasıyla oynanan yarım daire ya da düz sıra formlarında icra edilmesi, müzikle dans arasındaki güçlü bağı ortaya koymaktadır. Bu çalışma, Kelkit Vadisi’nin geleneksel müziğini belgeleyerek kültürel aktarım sürecine katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kelkit Vadisi, Dik Horon, Rum Diki, Halk Müziği, Oyun Havaları

ABSTRACT

Kelkit Valley, positioned as a gateway between the Black Sea and Eastern Anatolia regions, harbours a distinctive and diverse musical culture. Centered on the provinces of Tokat, Erzincan, Gümüşhane, Sivas, and Giresun, this study examines traditional folk dance tunes—particularly “Rum Diki,” “Dik Horon,” and through their characteristic 5-beat (3+2) and 7-beat (2+2+3) rhythmic patterns. Researchers employed both written sources and ethnographic methods, including individual interviews with local musicians, observations at weddings and festivals, and studio recordings. These tunes were transcribed, and their rhythmic frameworks, melodic motifs, and regional variations were analyzed systematically. It became clear that different interpretations of the same melody exist across districts, varying in tempo and melodic progression. For example, the Refahiye rendition tends to be slower, while the Gümüşhane version is notably faster. Although initial motifs across variants often resemble each other, divergences emerge during transitions to emphatic sections and in their closing passages.

The study also emphasizes the inseparable bond between music and dance in the valley’s folk traditions. Performers typically stand in semicircles or straight lines and maintain physical contact—by pinky fingers, hands, or shoulders—highlighting a shared communal expression. This embodied performance practice reinforces the cultural interdependence of music and movement. By situating these musical expressions within their geographical, cultural, and sociological contexts, the research documents both the continuity and evolution of Kelkit Valley’s folk traditions. Through detailed transcription and comparative analysis of regional variants, the study not only preserves these musical heritage elements but also lays the groundwork for transmitting them to future generations.

Keywords: Kelkit Valley, Dik Horon, Rum Diki, Folk Music, Folk Dancing.

1. GİRİŞ

Halk oyunları, bir toplumun kültürel yapısını oluşturan temel taşlardan biridir. Geçmişten bugüne yaşadığımız coğrafya içinde birçok ulus barınmış ve çeşitli kültürel miraslar bırakmıştır. Türk halk oyunları, kültür içindeki çeşitliliğin zamanla birleşmesi sonucu oluşmuştur. Türk halk oyunu, nesilden nesile aktararak günümüzde yaşatılmaya devam etmektedir. Kültürün temel yapı taşlarından biri olan halk oyunları, halk bilimi başlığı altında incelenir. Ülkemiz, halk bilimi açısından kültürel zenginliği ile dünyanın önde gelen ülkelerindendir. Tarihsel süreç içerisinde göz önüne alındığında, insanoğlu yaşamsal evrim tarihi kadar eski olan halk oyunlarını, ilk insanların oyun kavramıyla başlattığı düşünülebilir. Zaman içinde doğayı taklit etme ve daha sonrasında kendini koruma içgüdüğü ile ortaya çıkarılan sesler, avlanırken yapılan hareketlerle, gördüklerini taklit etmesiyle nesilden nesile aktarılmıştır. Fischer'a göre, sanatın doğuşu da doğadaki seslerin ve görüntülerin taklit edilmesinden kaynaklıdır (Fischer, 2012).

Anadolu'da yaşayan uygarlıkların kültürel mirasının kalıntıları ve izleri, bulunduğumuz toprakların üzerinde oynanan, birbirine yakın, benzer veya farklı tarzlarda oyun havalarının doğuşunda en önemli etkenlerdir. Tarih içerisinde, toplumsal gelişme sürecinde yaratılan maddi ve manevi bütün değerlerin nesillere aktarımdaki en önemli faktör halktır. Bu topraklarda yaşayan halkların şarkıları, masalları, hikâyeleri, törenleri ve farklı toplumsal-yöresel gelenekleri; yaşadıkları coğrafyanın konumu ve özellikleriyle birlikte şekillenmiş, ortaya çıkan halk oyunları ve bu oyunlara eşlik eden ezgileri doğrudan etkilemiştir. Bu bağlamda, halk oyunları ait oldukları toplumun sanatsal ve kültürel özelliklerini yansıtır; bir olayı, bir sevinci ya da bir üzüntüyü ifade etmenin aracı olur. Aynı zamanda, toplumun geçmişten günümüze yaşatmak istediği gelenek, görenek ve âdetleri de zaman zaman bu oyunlar aracılığıyla aktarılır. Bazen dini unsurları barındıran ve bulunduğu bölgenin enstrümanlarıyla icra edilen ezgiler, ritmik yapılarıyla da ifadelendirilir. Kısaca, bu unsurları barındıran, tek kişi veya toplu halde icra edilen, belirli kalıp ve düzenler içindeki hareketler bütünü diyebiliriz.

Kelkit Vadisi, tarih boyunca birçok medeniyetin kesişim noktası olmuş; coğrafi konumu itibarıyla sadece fiziki bir geçiş bölgesi değil, aynı zamanda kültürel ve toplumsal etkileşimin yoğunlaştığı bir uygarlık köprüsü işlevi üstlenmiştir. Halk oyunu müziklerinin içerisinde en yaygın olarak bilinen ezgileri ve bu ezgilerin ritmik yapıları, bu vadi boyunca benzeşerek devam etmiştir. Çalışmada, vadi boyunca seslendirilen, icra edilen müzik ve ritimler gerek eski arşivlerden gerekse konusunda uzman mahalli sanatçılarla yapılan birebir görüşmeler doğrultusunda toplanmıştır. Şahıslarla yapılan sohbet tarzı görüşmeler, informal görüşme bağlamında ele alınmıştır. Bazı bilgilere ise görüşme formu yaklaşımıyla, yani değişik şahıslarla aynı tür bilgilerin toplanması amacıyla ulaşılmıştır. Çalışmada bir diğer bilgi toplama yöntemi ise gözlem; yani dışarıdan gözlem yoluyla, zaman zaman oynanan oyunların melodilerinde icracı konumunda bulunarak veya eserlerin icra edildiği düğün, dernek gibi etkinliklerde bulunup kayıt altına alarak arşivlenmiştir.

Kelkit Vadisi'ne ait ezgilerin incelenmesinde en temel unsurlardan biri, türkülerin sahip olduğu varyantlar ile bu varyantların ortaya çıkış nedenlerinin dikkate alınmasıdır. Bölgedeki coğrafı, kültürel ve toplumsal çeşitlilik; ezgilerin farklı yörelerde farklı biçimlerde yorumlanmasına neden olmaktadır. Bu varyantlaşma, hem sözlü aktarım sürecinin doğası gereği zamanla oluşan küçük değişimlerden hem de her yörenin kendi müzikal anlayışını, üslubunu ve ritmik yapısını ezgilere yansıtmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, Kelkit Vadisi'nde derlenen türkülerin analizinde sadece melodik yapı değil; ezginin icra edildiği bölge, halkın müzikle olan ilişkisi ve dansla birlikte nasıl sergilendiği gibi çok katmanlı unsurlar da göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenlerden en büyük unsuru, türkülerin güçlü ezgilere sahip olmalarıdır. Dinleyiciler tarafından bu güçlü ezgiler, yöreden yöreye taşınarak; zaman zaman söz unsurlarında da farklılıklar, bazen ise benzer melodilerin farklı ritmik yapılara veya aynı ritmik yapıdaki benzer ezgilerin minik yöresel motiflerin eklenmesiyle varyantlaştığı görülmektedir.

Türk halk türkülleri içerisinde, çok belirgin ve tanınan bir ezgi veya söz unsuru farklı bölgelere aktarılır. Aktarılan halk türküsü, türkü yakıcılar tarafından işlenerek ve küçük farklılıklarla yeni bir halk türküsü meydana getirilerek, yeni bir varyant türkü ortaya çıkarabilmektedir (Güven, 2009, s.152).

Türküler, başlangıçtan bu yana gelenekte bulunduğundan dolayı kulaktan kulağa, dilden dile, usta-çırak ilişkisi içerisinde aktarılmaktadır. Her ne kadar ezgilerde zaman zaman ezber kaynaklı icra hataları meydana gelse de bunların telafisi mümkündür. Bununla birlikte, geniş bir bölgeye yayılan bu geleneksel yapı; iller arasında dolaştıkça doğal olarak küçük varyasyonlar ve üslup farklılıkları göstermektedir.

Bir ifadeye göre, sözlü edebiyat ürünü olan türküler, farklı zamanlarda akılda kaldığı kadarıyla yazıya geçirilmiştir. Farklı yazıyla çoğaltılanlar tarafından yazıya geçirilme esnasında, eserlerin motif ve söz dizilimlerinde değişiklik olmuştur (Karataş, 2001, s.451).

Yine bir başka ifadeye göre, özellikle saz ve ses hâkimiyeti, hafıza gücü ve müzik kalitesi farklı olan kişiler tarafından farklı bir şekilde yorumlanır. Bu icra şekli, bulunduğu bölgenin merkezinde ve civar köylerinde farklılık gösterir (Tosun, 2019, s.17). Bu ifadeden de anlaşılacağı gibi, edebi anlamda olan bu değişiklikler melodik yapılara da zuhur etmiştir. İşte bu nedenlerden ötürü, farklı olan her icra kayda geçirildiğinde veya notaya alındığında bir varyant oluşturur.

Kelkit Vadisi’ndeki müzik folkloru için ilk gözlemde şunlar söylenebilir:

Buradaki müzik kültürü, oyun çeşitliliği bakımından zengin ve icracıların yöresel kalıplardan uzaklaşmayarak otantizmi koruduğu söylenebilir. Vadi boyunca halay, bar ve horon örnekleri olduğu gözlenmiştir. Ezgileri ve ritmik yapıları; yöre halkı ile görüşmeler ve yöre müziklerini icra eden sanatçıların iTunes, Spotify ses kaynakları, birebir alınan kayıtlar, düğün, kına gecesi, asker uğurlaması videoları ve arşivlenen nota örnekleri ile tespit edilmiştir. Vadi incelenirken, bulunduğu coğrafyadan ayırt edici karakteristik ifadelerle sahip, icra edilen halk oyunu ezgilerine rastlanmıştır. Vadi il ve ilçelerinde “Dik Horon”, “Dik Oyun”, “Düz”, “Dik” isimleriyle anılan beş ve yedi zamanlı ezgiler esas alınarak, çalışmada bölgenin karakteristik özelliğini ortaya koyan eserler ve bu eserlerin birbirleri ile varyant olma ihtimali değerlendirilmiş ve analiz edilmiştir. Bölgede icra edilen eserlerde, beş zamanlı usulün A tipi (3+2), yedi zamanlı eserlerde ise (2+2+3) tiplerine rastlanmıştır. Çalışmada ele alınan ve analiz edilen “Dik”, “Düz” oyunları, Kelkit Vadisi’nin bir ucundan diğer ucuna kadar sergilenip icra edilmektedir. Ancak, vadi boyunca icra edilen bu oyunlar; vadinin Anadolu’ya yakın bölümlerinde daha ağır tempo ile oynanırken, kuzeyde Doğu Karadeniz’e yakın kesimlerinde daha tempolu icra edilmiştir. Bu icra, aynı şekilde eserlerin melodik çalımına da etki etmiş ve tempolarında farklılıklar oluşturmuştur. İrcacıların, vadinin içerisinde bulunan illerde mahalli sanatçılar olması ve kendi illerinin müziklerini icra etmeleri; bu hususların daha çok alışlagelmiş şekilde ortaya konduğunu göstermektedir. Eser analizleri yapılırken, ortaya çıkan benzer isimdeki ezgilerin belirli ölçülerde tutarlılık gösterdiği, ancak yörelerin coğrafi konumlarının etkisiyle ortaya çıkan farklılıkların da görüldüğü anlaşılmaktadır. Ancak bu farklılıklar, tamamen ezginin farklılaşması değil, bir varyant olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır. Halk oyunu icrası olarak benzer hareket ve formlarda oynanan oyunlar; ezgilerinin halk oyunu formuyla bağdaşan, komut niteliği taşıyan bölümlerinde zaman zaman bir bölgede çıkıcı bir ezgi formu, diğer bölgede inici bir form ile icra edilerek gösterilmiştir. Ancak yöre halkının oyun figürleri benzer kalmıştır.

Kelkit Vadisi, kültürel ve sosyal dokusu itibarıyla, sınırları içinde bulunduğu illerin merkezlerinden ayrışan, kendine has bir kimliğe sahiptir. Bölgede yaşayan halkın günlük yaşam pratikleri, konuşma biçimleri ve özellikle geleneksel halk oyunları; çevre illerin merkez ilçelerine göre belirgin farklılıklar göstermektedir. Bu kültürel ayrışma, özellikle müzik ve dans geleneğinde açıkça hissedilmektedir. Erzincan’a bağlı Kelkit Vadisi ilçelerinde görülen “Erzincan Diki”, “Refahiye Sıksara” ve “Dizden Kıрма” gibi oyunlar; Erzincan merkezde görülmeyen, Karadeniz etkili horon benzeri figürler içermektedir.

İşte Kelkit Vadisi ve içinde bulunan illerin bu denli renkli ve zengin kültürel yapıları, çalışmamızın temelini oluşturmuş ve yörede birlikte icra edilen iki önemli sazın, asma davul ve zurnanın birleşimi ile oluşan ve ortaya çıkan melodiler notaya alınarak varyantları tespit edilmiş; daha sonraki yapılacak araştırmalara yol gösterici olması, eserlerin vadinin hangi bölgesinde ne şekilde icra edileceği ve nasıl adlandırıldığı aktarılmalı amaçlanmıştır. Daha sonraki şahısların yöresel kaynaklarda, vadi ile ilgili ezgilerin ritmik kalıplarının periyodik yapılarını, benzerlik gösteren notasyonları, farklılıkları ve yöreye temel bir isim addettiren bu ezgilerin bilinmesi amaçlanmıştır.

Saha araştırmaları kapsamında, yazılı kaynaklar incelenmiş, bölgede müziksel anlamda yetkin kişilerle bire bir görüşmeler yapılmış ve stüdyo ortamında ses kayıtları alınarak derlenen eserler belgelenmiştir. Elde edilen veriler, sonuç bölümünde değerlendirilmiş; sesli örnekler ise çalışmanın ekler kısmında sunulmuştur.

2. KELKİT VADİSİ

Kelkit Vadisi, ülkemizin kuzey kesiminde, bir uçtan diğerine, tarihî ve kültürel birikimleri olan çok katmanlı bir coğrafi bölgedir. Vadi, Orta Anadolu'yu kuzeydeki Doğu Karadeniz ile birleştiren; bu bölge halk müziği geleneklerinin yaşatıldığı kültürel bir arşive sahiptir. Vadi, Doğu Anadolu ve kuzeyde Doğu Karadeniz'i birleştiren bir kültür yoludur. Bu bölgede halk müziği geleneği ele alınırken, kültürel bir üretim beşiği olmuştur. Vadi, beraberinde uzanan Kelkit Çayı'nı takip ederek devam eder. Çay, Refahiye'den başlayarak Yeşilirmak'a kadar uzanan 320 kilometrelik bir genişliğe sahiptir. Çay etrafı, hem tarımsal üretim hem ulaşım aracı açısından kritik öneme sahiptir. Vadi boyunca Refahiye, Gümüşhane, Giresun, Erzincan, Sivas, Tokat illerinden geçerek geniş bir havza oluşturur. Kelkit Vadisi, adını uzanan Kelkit Çayı'ndan almaktadır. Doğu Karadeniz'in dağlık kuşağı ile Anadolu'nun iç kesimlerine kadar uzanan bir geçiş bölgesi niteliğindedir. Bu geçiş, sadece coğrafi bir unsur değil, sosyolojik ve kültürel açıdan da önemlidir.

Vadi içerisinde yer alan yerleşim bölgeleri, farklı lehçeler, inançlar ve müzik pratiklerini taşıırken, vadiyi etnografik açıdan zengin kılmıştır. Bu zenginlik, belli bir dönem içerisinde vadiye has bir müzik kültürünün oluşmasını etkilemiştir.

Şekil 1 Kelkit Vadisi

2.1. Kelkit Vadisi'nin Tarihsel Süreci

Kelkit Vadisi, birçok uygarlığın tarihler boyunca geçiş ve yerleşim alanı olmuştur. Sırasıyla Hititler, Urartular, Persler, Roma ve Bizans İmparatorlukları, Selçuklular ve son olarak Osmanlı ile devam etmiştir. Milattan önce 3000'lere kadar dayanan tarihsel geçmişi, Hitit kaynaklarında "Aziz Kayaş Ülkesi" olarak anıldığı şeklinde aktarılmıştır. Urartuların batı sınırını oluşturmuş, bu dönemde "Kelkit Halt" adıyla anılmıştır. Bu adıyla da halkın yaşadığı yer olarak bilinmiştir. Persler, Romalılar ve Bizanslılar bölgeyi uzun bir süre kontrol altında tutmuştur. Malazgirt Zaferi'nden sonra Selçukluların hâkimiyetiyle Türkmen boyları bölgeye yerleşmiştir. Bölge içerisindeki iller, Osmanlı Devleti döneminde ve sonrasında 20. yüzyılda Rus işgalinden kurtularak Türklerin himayesine girmiştir.

Tarihsel süreç içerisinde bulunduğu konum itibarıyla, Pers döneminde Kral Yolu, Roma döneminde ise asker yolları olarak kullanılmıştır. Tarih boyunca bir geçiş güzergâhı olan bu yönüyle de Rus işgal döneminde dikkat çekmiş; Vadi, Cumhuriyet'le birlikte bölgede arpa, buğday, çavdar gibi ürünlerin yetiştirildiği; hayvancılıkla elde edilen ürünlerin çevre illere ihraç edildiği bir görev üstlenmiştir. Birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış, stratejik anlamda önemli olan bölge, ulaşım açısından da yüksek bir önem taşımıştır. Hem tarihsel hem de coğrafi bakımdan Anadolu'nun karakteristik vadilerinden biri olarak dikkat çekmiştir.

2.2. Kelkit Vadisi Halk Müziği ve Halk Oyunları

İnsanlık tarihi ile paralel olarak gelişen ve başlayan vücut dili, insanların birbirleriyle karşılıklı yaşadıkları korku, sevinç, şaşkınlık, hüznün, mutluluk gibi duygularını; aynı zamanda çevre faktörleri olan doğa, koşu ve olayları birbirlerine taklit ederek anlatmaya çalıştıkları yapıyı dans olarak

adlandırırız. Bu alanda birçok bilim insanı ve araştırmacı, dansın ne olduğunu sorgulamış ve birçok bakış açısı oluşturmuştur.

Halk oyunları ve halk bilimi alanında çok değerli çalışmalar yapan antropolog Yrd. Doç. Dr. Türker Eroğlu, halk oyunlarını “Halk oyunları; ait oldukları toplumların kültür değerlerini yansıtan bir olayı, bir sevinci, bir üzüntüyü ifade eder. Kökeni din ve büyü ile ilgili (majik ve kültik) olan; müzikli (bir müzik aleti eşliğinde veya müzik aleti olmaksızın el, ayak gibi organlarla tempo tutarak), tek kişi veya gruplar hâlinde icra edilen; ölçülü, düzenli hareketlerdir.” şeklinde tanımlamıştır (Eroğlu, 1999: 32).

Ancak birçok bilim insanı şu soruyu sormuştur: Halk dansları, halk oyunları mı? Bu soru üzerine konuyla ilgili çeşitli makaleler, kitaplar yazılmış ve birçok görüş ortaya çıkmıştır.

“Halk Oyunları El Kitabı” adlı eserinde, “Klasik salon dansları ile modern danslar dışında kalan ananevi (geleneksel) danslara halk oyunu (dansı) demek gerekir. Bazı kaynaklarda salon danslarının sınıf farkından ortaya çıktığı, elitlerin salon dansı, halkın (?) ise halk dansı yaptığı ifade edilmektedir. Bize göre bu hatalıdır. Çünkü elit adı verilen insanlar halk danslarını yaptıkları gibi, halk dedikleri insanlar da modern ve klasik dansları yapmaktadırlar.” demiştir (Eroğlu, 1999: 20).

Çeşitli kaynaklarda ise, oyun kavramı ile eş anlamlı olarak kullanılan dans; müzik eşliğinde vücut bulmuş hareketler bütünlüğü olarak da adlandırılmıştır.

Kelkit Vadisi, Doğu Anadolu ile Karadeniz arasında kalan bir geçiş bölgesi olması dolayısıyla zengin bir müzik mirasını bünyesinde barındırmaktadır. Vadi illeri; bar, halay ve horon gibi halk oyunlarını yapısında bulundururken, kültürel etkileşimiyle tarihsel süreç boyunca içinde bulunan toplumların yaşantılarını, olaylarını müzikal ve folklorik yapı içerisinde sergilemiştir. Yörede dans ya da oyunla ilgili kabul görmüş ifadeler de ortaya çıkmıştır. Bu ifadeler; horon, halay, dizden kırma, düz gibi adlandırılmıştır.

Bölgede, temel bir miras olarak davul-zurna ile icra edilen oyunları görebiliriz. Kuzey bölümünde kemençenin de görüldüğü Kelkit Vadisi’nde Karadeniz müziğinin etkileri de izlenmektedir. Bölgede çalınan bu çalgılar, sadece müzik icrasında değil; aynı zamanda ritüel, toplumsal aidiyet ve kültürel hafıza açısından da önemli rol üstlenmektedir. Bölgede zurna, genellikle davulla birlikte kullanılır. Düğün, bayram ve geleneksel törenlerde tam anlamıyla halkın yaşadığı hissiyatı, halkın sesiymiş gibi dile getirir. Yüksek tınısı, açık alanlarda duyulmasını kolaylaştırır ve kendisiyle ayrılmaz bir bütün olan davul ile uyumunu, toplulukların coşkusu gibi gösterir ve yönetir.

Davul ise, toplumların tarihleri boyunca haberleşme ve ritüellerinde büyük öneme sahip, geniş bir kullanım alanı bulmuş vurmali çalgılardan biridir. Vadide genellikle keçi derisinden yapılmış, “orta davul” diye nitelendirilen, kalın ve tiz deri gerimli, çift yüze sahip ceviz veya kestane gibi ağaç kasnaklı tipi görülmektedir. Bölge illerine has işlemeli tokmak yapıları ise dikkat çekmektedir.

Çalınan bir diğer saz ise, aslen Karadeniz kökenli yaylı bir çalgı olan kemençedir. Vadinin kuzeyde kalan kısımlarında, horon adıyla adlandırılan oyunların ve eserlerin icrasında sıklıkla görülmektedir. Daha çok kapalı alanlarda tercih edilen bu çalgı, müzik anlatımını içselleştirerek daha bireysel bir ifade sunar. Sosyal bağlamda, horon kemençesi ve oturak kemençesi olarak farklı türleri de görülmektedir.

İşte vadideki bu üç saz, yalnızca ses üretici araçlar değil; aynı zamanda kültürel sembollerdir. İcraları sırasında ortaya çıkan ritim ve melodi, halk oyunlarının ruhunu oluşturmuş; davulun gücü, zurnanın çağrısı, kemençenin duygusu sadece oyunlara değil, toplumsal hafızalara işlenmiştir. Süreç içerisinde bu ifadeler, vadinin diğer illeriyle de bütünleşerek ortak bir müzikal anlam kazanmış ve çeşitli adlarla anılmıştır. Örneğin; Suşehri Düzü, Karahisar Diki, Rum Diki, Dik Horon, Düz vb.

Bölgedeki çalgılar, kolektif bir aidiyetin ve geçmişten geleceğe kurulan bir bağın taşıyıcısı olmuştur. Hem teknik hem de kültürel yönleriyle halk oyunlarına eşlik eden çalgılar incelendiğinde, bölgenin çok katmanlı yapısını ortaya koymaktadır. Bu çalgıların icrasında seslendirilen eserler, bölgenin kültürel mirasının yaşatılması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu değerlerin belgelenmesi ve korunması, yerel müzik geleneklerinin modern yorumlarla gelecek kuşaklara aktarılması da bir görevdir.

2.3.Kelkit Vadisi Mahalli Müzik Sanatçıları

Müzik geleneğiyle Anadolu'nun önemli bir kültür beşiği olan vadi, bölgedeki müzisyen icracılarıyla da önemli bir anlam ifade etmektedir. Halk oyunlarına eşlik eden zurna, davul ve kemençe başlıca olmak üzere, bu çalgıları icra eden usta enstrüman işçileri de bünyesinde yetişmiştir. Ayrıca, yöreye ait sözlü eserler olan türkülerin de yörenin kültürel mirasını yaşatan mahalli sanatçılar ve halk ozanları sayesinde önemli bir miras olduğu apaçık ortadadır.

Kelkit Vadisi'nin kültürel belleğini yansıtan mahalli sanatçılar, hem sahne performansları düğün, festival ve halk oyunları etkinlikleriyle müziğin yaşatılmasında büyük rol oynamaktadır. Yöresel türkülerle tanınan sanatçılar, vadinin kültürel oluşumunda etkili olmuş ve vadi illerinde müziğin yaşatılmasını sağlamıştır. Bu isimlerden bahsedecek olursak; Mustafa Küçük, Nurettin Bay, Onur Bozatl, Nazmi Can gibi ses sanatçıları ve Dursun Kement, Âdem Ceylan, Mehmet Ali Çatalbaş, Erol Çatalbaş, İbrahim Güneş, Nedim Saraç, Alaattin Kınalı gibi enstrüman icracıları hâlen aktif bir şekilde bu kültürü yaşatmaya çalışmaktadır. Halk müziği ve oyunları ile kültürel bir zenginliğe sahip olan vadede, yerel müzisyenler ve sanatçılar hem geleneksel icra hem de modern yorumlarıyla önemli bir köprü işlevi görmektedir. Sanatçılar, sadece müziklerle değil, hikâyelerle de aynı zamanda kimlik ve aidiyet taşıyıcısı olmuşlardır.

Dursun Kement: 1961 Erzincan/Refahiye doğumlu. Zurnaya köyde Mehmet Ali Karaçeper'in etkisiyle başlamış, İstanbul'da uzun yıllar profesyonel çalmıştır. TRT İstanbul Radyosu'nda sözleşmeli sanatçılık yapmıştır.

Âdem Ceylan: 1971 Erzincan/Ilıç doğumlu. Zurna ve mey icracısıdır. Dedesi ve babası da müzisyendir. Düğünlerde ve albüm kayıtlarında çalmaktadır.

Mehmet Ali Çatalbaş: 1965 Erzincan/Refahiye doğumlu. Davulla başladığı müzik kariyerini zurna ile sürdürmektedir. İstanbul'da folklor ekiplerine eşlik etmiştir ve müzikal yaşantısına devam etmektedir.

Nedim Saraç: 1974 Gümüşhane doğumlu. Zurnaya Aşur Şahan'dan eğitim alarak başlamıştır. Nota eğitimi görmüş ve müzisyenliğe devam etmektedir.

Erol Ertuğrul Çatalbaş: 1968 Erzincan/Refahiye doğumlu. Mey-zurna sanatçısı. 35 yıldan fazla bir süredir mahalli ve profesyonel olarak bu mesleği icra ediyor.

İbrahim Güneş: 1965 Giresun/Şebinkarahisar doğumlu. Zurna sanatçısı. 30 yıldır yöresel düğünlerde, şenliklerde vb. etkinliklerde zurna icra etmektedir.

Alaattin Kınalı: 1969 Gümüşhane/Şiran doğumlu. Zurna sanatçısı olan dedesinden gelen aile geleneğini sürdürmektedir. Ankara'da yaşamaktadır ve çok sayıda çalgı icra etmektedir.

Mustafa Küçük: 1951 Sivas/Akıncılar doğumlu. 40'tan fazla albüm, 600'den fazla eser üretmiştir. Destan yazarlığı yapmış, sinema filmlerinde oynamıştır.

Nurettin Bay: Giresun/Şebinkarahisar doğumlu. Şiir yazarlığıyla başladığı müzik kariyerinde çok sayıda albüm yapmıştır. Hâlen aktif sanat yaşamını sürdürmektedir.

3.KELKİT VADİSİ VARYANT EZGİ ANALİZLERİ

3.1.Refaie Bölgesi Rum Diki

Yöresi: Erzincan

Notaya Alan: Gürkan AKYOL

İcra Eden: Ertuğrul Erol ÇATALBAŞ
(Zurna Sanatçısı)

ERZİNCAN DİK (REFAHİYE BÖLGESİ)

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32

33 34 35 36

37 38 39 40

41 42 43 44

45 46 47 48

49 50 51 52

53 54 55 56

57 58 59 60

61 62 63 64

65 66 67 68

69 70 71 72

73 74 75 76

77 78 79 80

81 82 83 84

85 86 87 88

89 90 91 92

93 94 95 96 97

98 99 100

101 102 103 104

105 106 107 108

3.2. Gümüşhane Bölgesi Rum Diki

Yöresi: Gümüşhane

Notaya Alan: Gürkan AKYOL

İcra Eden: Nedim SARAÇ
(Zurna Sanatçısı)

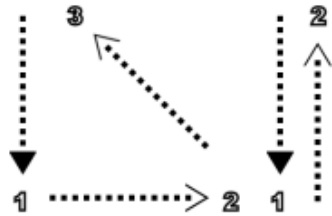
RUM DİKİ

The musical score for 'RUM DİKİ' is presented in a single system with eight staves. The notation is in treble clef, 3/8 time, and D major (one sharp). The melody is composed of eighth and sixteenth notes, frequently beamed in groups. Triplet markings (three dots over a group of notes) are used in measures 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, and 48. The piece ends with a double bar line and repeat dots in measure 48.

3.2.1.Nedim Saraç'ın İcra Ettiği Eserin Ritmik Yapısı

Usul olarak beş zamanlı birleşik usul yapısına sahiptir.

Şekil 5 Usul Tiplemesi 2 (3+2)

Ezginin asma davul ile icra şekli aşağıdaki gibidir.

Şekil 6 Ritmik Dizi 2

3.2.2.Eserin Melodik Yapısı

Karar sesi: La perdesidir.

Melodi Seyri: İnici-Çıkıcıdır.

Güçlüsü: Do perdesi ezginin güçlü sesidir.

Ezgideki arızalı sesler: Donanımda Si bemol iki koma kullanılmış, Fa diyez sesi ise notada gösterilmiştir.

Ses dizisi: Ezginin ses dizisi aşağıdaki gibidir.

Şekil 7 Ses Dizisi 2

Eserlerde örnek icracı olarak belirlenen isimler, bölge coğrafyasının müzik kültürünün seçkin temsilcileri ve bilirkişileri konumundadır. Eserlerden Gümüşhane Rum Diki'nin icracısı Nedim Saraç, usta bir zurna icracısı olmasının dışında; bölgedeki kültürel yapının içerisinde önemli yere sahip olan düğün ve asker uğurlamaları gibi sosyolojik anlamda müzik kültürünün yaşatılmasına katkıda bulunmaktadır. Usta, icralarında en doğru tını ve rengi yakalayabilme ve yansıtabilme çabası içinde, yöresel ezgilerin icrasıyla bunu birleştirmiştir. Çalışmada icra ettiği eser, Gümüşhane bölgesi ve çevresinde kabul gören varyant olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu versiyon, diğer bölgelere nazaran daha hızlı bir tempo ile icra edilmiştir. Tempo olarak sekizlik mertebede 128 BPM kabul edilmiştir.

Eserde, ilk sekiz ölçü ritmik yapıya hazırlayıcı olarak la-fa diyez perdeleri arasında çarpma yapılarak gösterilmiştir. Ardından, eserde 36. ölçüden itibaren 43. ölçüye kadar güçlü sesi olan do perdesi gösterilmiştir. Eserde, 54. ölçüden 59. ölçünün sonuna kadar tize de karara çıkarılmış ve burada do ve si perdeleri gösterilmiştir. Ezgi sonlandırılırken, tekrar ilk sekiz ölçüde yapılan yörenin usul yapısını barındıran motifler gösterilerek, kara perdesi olan la sesinde sonlanmıştır.

3.3. Varyantların Analizi Sonucu

İki eseri birbirleriyle kıyasladığımızda, isim olarak benzerlik gösteren eserler Kelkit Vadisi'nin ayrı bölgelerinde, aynı ritmik yapıyla; belli ölçülerde benzer melodiler ve motiflerle oyun öncesinde hazırlanışa eşlik etmiştir. Böylece, eserin genel melodik yapısının sergileneceği bölüme kadar benzeşirken; eserler, güçlülere olan seslerde farklılık göstermiştir. Bununla birlikte, bu bölümlerde güçlüye götüren melodilerde de farklılıklar ortaya çıkmıştır.

Her iki eserde de tize doğru bir genişleme olmuş ve la perdesinden do perdesine kadar sınırlanmıştır. Bir icracının bölgesinde inici motifler, diğerinde ise çıkıcı motifler gösterilmiştir. Her iki eserde, ezgi sonuna yaklaşıldığında pes bölgede sol sesi alınmış ve ardından kara sesi olan la perdesinde sonlanmıştır.

Eser tempoları karşılaştırıldığında, Nedim Saraç'ın icra ettiği versiyonun daha hızlı olduğu görülmüştür. Bunun nedeni olarak, Doğu Karadeniz bölge kültürünü gösterebiliriz. Erol Çatalbaş ise Doğu Anadolu bölgesinin müzik kültürü etkisinde kalarak, icrasını daha ağır tempoda sergilemiştir.

Şekil 8 Kelkit Vadisi Rum Diki Ortak Motif

4. SONUÇ

Kelkit Vadisi, Türkiye'nin Karadeniz ve İç Anadolu bölgeleri arasında bir geçit oluşturan, kültürel geçişkenliğin oldukça belirgin yaşandığı coğrafi bir bölgedir. Bu özel konumu, vadiye yaşayan halkın kültürel, özellikle müzikal ifadesine doğrudan etki etmiş; bölge müziği hem ritmik hem melodik bakımdan özgün bir yapı kazanmıştır. Araştırmalar, bu vadiye yer alan illerde (Sivas, Tokat, Erzincan, Gümüşhane, Giresun) yaşayan toplulukların, oyun müzikleri üzerinden çok zengin bir kültürel birikim oluşturduklarını ortaya koymuştur.

Kelkit Vadisi, kültürel ve sosyal dokusu itibarıyla sınırları içinde bulunduğu illerin merkezlerinden ayrılan, kendine has bir kimliğe sahiptir. Bölgede yaşayan halkın günlük yaşam pratikleri, konuşma biçimleri ve özellikle geleneksel halk oyunları; çevre illerin merkez ilçelerine göre belirgin farklılıklar göstermektedir. Bu kültürel ayrışma, özellikle müzik ve dans geleneğinde açıkça hissedilmektedir.

Modern yaşam koşulları ve düğün geleneklerinin değişimi, Kelkit Vadisi müzik kültüründe belirli bir dönüşüme neden olmuştur. Özellikle düğünlerin salonlarda yapılması, müziklerin bilgisayardan veya dijital enstrümanlar eşliğinde çalınması; geleneksel müzikten uzaklaşılmasına ve bazı melodilerin unutulmasına sebebiyet vermiştir. Ancak araştırmalarda, hâlâ köylerde, meydanlarda ve asker uğurlamalarında geleneksel müzik ve oyunların yaşatıldığı da gözlenmiştir.

Kelkit Vadisi'ne özgü halk oyunlarının en ayırt edici özelliklerinden biri, “5 zamanlı” (3+2) ritim yapılarıdır. Bu ritmik düzenleme hem melodik yapıyı hem de dans figürlerini şekillendiren temel unsurlardan biridir. Bu tür oyunlar arasında “Dik Horon”, “Düz Horon”, “Dizden Kırma”, “Dik Halay” gibi adlarla anılan figüratif yapılar dikkat çeker. Oyunlar, omuzdan, elden veya serçe parmaklardan tutularak; düz, yarım daire ya da daire biçiminde sahnelenir. Kadınlar tarafından oynanan, türkü eşliğindeki oyunlarda ise zamanla sözlerin unutulması gibi kültürel erozyon belirtileri gözlenmiştir.

Bölge müziklerinde en çok icra edilen çalgılar arasında davul-zurna ikilisi öne çıkmakla birlikte; kemençe ve bağlama gibi enstrümanlar da özellikle kapalı alan etkinliklerinde kullanılır. Bölge müzisyenlerinin büyük çoğunluğunun müzik eğitimi herhangi bir kurumsal yapıdan almadığı, bunun yerine geleneksel usta-çırak ilişkisi ile enstrüman çalmayı öğrendikleri tespit edilmiştir. Bazı müzisyenler, sonradan nota okumayı öğrenmiş ve bu becerilerini geleneksel melodilerin yazıya aktarımında kullanmıştır.

Araştırmalar göstermektedir ki müzisyenler, oyunlara eşlik ederken genellikle bölgenin en bilinen melodisi olan “Dik Horon” ile başlamakta; ardından başka ezgilerle geçiş yapmaktadırlar. Aynı oyun müziği, farklı kişilerce çalındığında bireysel yorum farklarının ortaya çıkması ise Kelkit Vadisi müzik kültüründe kişisel yorumun da önemli olduğunu göstermektedir. Müzikler, oyuncu eşliğiyle çalındığında; figürlere uygun hız ve duygu ile icra edilmektedir. Vadinin kuzey kısmında icralar tempo olarak daha hareketli iken, Sivas ve Tokat illerinde daha ağır tempolar ile seslendirilmektedir.

Kelkit Vadisi oyun ezgileri, melodik yapı açısından Yahyalı Kerem, Hüseyini ve Uşşak dizileri ile yakınlık gösterir. Bu da müziklerin Anadolu'daki genel Türk halk müziği ayak yapılarıyla benzerlik taşıdığını ortaya koyar. Ritimsel açıdan bakıldığında ise bu ezgiler, birleşik usul yapılarındandır ve özellikle 3+2 gibi bölünmeler, müziğe dinamik bir yapı kazandırır. Bu usul yapısı, Muzaffer Sarısözen'in tasnifine göre “A tipi 5 zamanlı usul” olarak tanımlanmıştır.

Çalışmanın temel amacı, Kelkit Vadisi'nde hâlen yaşatılan 5 zamanlı (3+2) ve 7 zamanlı (2+2+3) ritmik yapıya sahip halk oyunlarının müzikal özelliklerini belirlemek; bu oyunların ezgilerini notaya alarak kalıcı bir arşiv oluşturmaktır. Araştırma sırasında, aynı isimle anılan oyunların farklı bölgelerde farklı zaman ve ritim yapılarında sergilendiği tespit edilmiştir. Bazı oyunlar ise aynı adla anılmasına rağmen, birbirinden melodik varyantlar şeklinde ayrılmaktadır.

Bu ezgilerin oyunlara eşlik eden giriş bölümleri genellikle benzerlik gösterirken; melodik yapı, bazı eserlerde güçlü seslere geçişlerde farklılaşmakta, bazı bölgelerde inişli motifler, bazılarında ise çıkışlı yapı gözlenmektedir. İncelenen ezgilerde, melodik yapıların son bölümünde genellikle pes bölgede “sol” sesinin, ardından “la” perdesi olan kara sesin tercih edildiği görülmüştür.

Bu çalışma; Erzincan, Giresun, Gümüşhane, Sivas ve Tokat illerine bağlı Kelkit, Şiran, Suşehri, Akıncılar, Çamoluk, Gölova, Şebinkarahisar, Koyulhisar, Refahiye, Alucra ve Reşadiye ilçelerini kapsayan geniş bir sahada halk oyunları kültürünü incelemektedir. “Dik Horon”, “Düz Horon”, “Dizden Kırma” ve “Dik Halay” gibi oyunlar; bölgede yaygın olarak bilinmekte ve genellikle yarım daire, düz sıra ya da daire formasyonlarında, serçe parmak, el veya omuz temasıyla oynanmaktadır.

Araştırma sonucunda, bu geleneksel oyunların hâlâ canlı bir şekilde yaşadığı; özellikle köylerde yaşlı kuşaklar tarafından korunarak yeni nesillere aktarıldığı görülmüştür. Bazı oyunlarda, sözlü ezgilerle birlikte oynama geleneği özellikle kadınlar arasında yaygın olarak sürdürülmektedir. Bu durum, müzikle dansın birlikteliğini öne çıkaran güçlü bir kültürel yapı sunmaktadır.

Saha araştırmaları kapsamında, yazılı kaynaklar incelenmiş; bölgede müziksel anlamda yetkin kişilerle birebir görüşmeler yapılmış ve stüdyo ortamında ses kayıtları alınarak derlenen eserler belgelenmiştir. Elde edilen veriler, sonuç bölümünde değerlendirilmiş; sesli örnekler ise çalışmanın ekler kısmında sunulmuştur.

Araştırmada incelenen tüm oyun melodileri hem sesli kayıt hem de nota formunda arşıvlenmiş ve gelecek kuşaklara aktarılması hedeflenmiştir. Bu sayede, Kelkit Vadisi'nin kadim müzik mirası yalnızca akademik değil, aynı zamanda kültürel bir değer olarak korunmak istenmektedir.

KAYNAKÇA

Eroğlu, T. (1999). *“Halk oyunları el kitabı”*. Gazi Kitabevi.

Fischer, E. (2012). *“Sanatın toplumsal işlevi”* (T. B. Öztürk, ev.). Sol Yayınları. (Orijinal eser Güven, M. (2009) “Türkülerin Varyantlaşması.” *THM Teori ve Uygulaması (Ortak-TSM)*, s. 136–139. (TRT Ankara Radyosu, Merdan Güven tarafından derleme

Karataş, H. (2001). Sözlü kültür ürünlerinde varyantlaşma üzerine bir değerlendirme. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (10), 447–456.

Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2023). *“Sivas ili tarihi”*. Kültür Portalı. <https://www.kulturportali.gov.tr>

Strabon. (M.Ö. 20). *“Geographika”* (H. L. Jones, ev.). (Yayın yılı bilinmiyor).

Tosun, M. (2019). *“Halk müziği ezgilerinde bölgesel icra farklılıkları ve varyantlaşma”* (Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi).